

CHARAKTERISTIKA RŮZNÝCH FOREM KÓOPERACE V ČESKOSLOVENSKÉM SOCIALISTICKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ

Z. TRÁVNÍČEK, J. HONCOVÁ

Prudký rozvoj výrobních sil, zvláště po úspěšném dokončení kolektivizace na naší vesnici, umožnil rychlý růst zemědělské výroby, a to jak produkce rostlinné, tak i živočišné, přivodil podstatný vzestup produktivity práce a vyvolal také závažné změny ve výrobních vztazích. Došlo k zásadním změnám v oblasti řízení podniku a organizace výroby, v oblasti počtu a kvalifikace pracovních sil, dále k dalšímu prohloubení družstevního vlastnictví a ke změnám ve sféře rozdělování výsledků výroby. Z klasického zemědělského podniku se stává postupně podnik průmyslového charakteru. Podstatně vzrostla úloha techniky v zemědělství, úloha chemie, vznikla řada nových oborů a činností v zemědělství samém i v odvětvích, která zemědělskou výrobu předchází, a která na ni navazují.

Proces společenské dělby práce vede k postupnému otevírání zemědělského podniku, k postupnému vydělování řady činností z působnosti podniku a umožňuje tak stále prohlubování specializace a koncentrace výroby. V důsledku prohlubování společenské dělby práce se tedy stále zrychluje kooperace mezi zemědělskými podniky navzájem a mezi zemědělskými podniky a podniky služeb, podniky potravinářského a ostatního průmyslu.

OBECNÁ CHARAKTERISTIKA VÝVOJE KÓOPERACÍ V NAŠEM ZEMĚDĚLSTVÍ

Podle sféry působnosti lze dělit kooperace na několik skupin:

V zemědělské prvovýrobě se kooperuje v oblasti výroby vajec, drůbežního masa, výkrmu prasat, odchovu telat, dokrmu skotu, produkce mléka, využívání luk a pastvin, výroby osiv a sadby apod.

Ve sféře služeb jde o kooperace strojní, o vytváření komplexních technických a technologických linek pro sklizeň zrna, okopanin, pro podmítku a orbu, sklizeň pícnin apod., o kooperace v oblasti opravárenství, údržby, investiční výstavby, a kooperace při sušení obilí a píce, při vytváření linek na posklizňovou úpravu výrobků apod., v zemědělské a nezemědělské dopravě, kooperace při využití pracovních sil, zejména v zimních měsících atd.

Ve sféře nezemědělské přidružené výroby se kooperační činnost zaměřuje na provoz v oblasti budování investic jako jsou stavební skupiny, provoz cihlen, pískoven, lomů nebo i jiné speciálně organizované výroby.

Kooperace společensko-zájmové jsou zvláštní formou kooperace, do které vstupují všechny zemědělské podniky, zejména JZD. Tyto kooperace nemají bezprostřední vliv na zemědělskou výrobu, mnohdy se jí ani bezprostředně nedotýkají, ale umožňují příznivý rozvoj životního prostředí na vesnici, vhodně působí na vzájemné vztahy mezi občany, na jejich osobní, společenské a kulturní vyžití a upevňují tak postavení JZD nejen jako výrobce, ale i jako kulturně společenského činitele života na vesnici.

Jednotná zemědělská družstva většinou úzce spolupracují nejen s místními národnými výbory, ale i s ostatními závody v obci a účastní se hlavně výstavby kulturních a společenských domů, zdravotních středisek, jeslí, školek, obchodů, podporují tělovýchovné organizace, budují komunikace, organizují kulturní kluby aj. Tato činnost je tím významnější, že většinu akcí dotují JZD finančními prostředky, vypořádávají pracovními silami, poskytují dopravní prostředky, a to za režijní ceny, v některých případech i zdarma.

Jednotlivé formy kooperace se vyvíjely od nejjednodušších forem prosté výpomoci a spolupráce hlavně sezónního charakteru, přes stále kooperace bez vzniku nového právního subjektu až po vytváření nových společných podniků na družstevní bázi.

Celý tento vývoj lze podrobně sledovat zejména na jednotných zemědělských družstvech, kde tyto vztahy mají své místo a svoji tradici. Zpočátku šlo o spolupráci sezónního charakteru, o výpomoc pracovními silami v době sklizňových špiček, o půjčování potahů, traktorů, samovazů apod. V pozdější době se v kooperaci využívaly žací mlátičky, silážní řezačky, nákladní auta a vytvářely se již komplexní linky pro účely kooperace. V živočišné výrobě od počátku spolupracovala družstva z nížinných oblastí s družstvy a statky v pohraničí ve využívání pastvin pro mladý skot. Formou kooperace si družstva také kompenzovala dodávky státního plánu aj.

Všechny zmíněné kooperace nepředstavovaly však bezprostřední zvyšování koncentrace zemědělské výroby, ani přímo neovlivňovaly specializaci závodů, přesto však byl jejich význam značný především proto, že všechny jednoduché kooperace znamenaly vždy efektivnější využívání základních výrobních fondů, napomáhaly snižování vlastních nákladů a umožňovaly lepší organizaci práce a využití pracovních sil.

Z počátku se kooperace omezovaly na menší počet zemědělských závodů, zpravidla blízkých JZD, později, s rozvojem a se zaváděním výkonné techniky se možnostmi kooperace posouvají i mimo hranice okresu a kraje.

Během vývoje kooperací se postupně měnila i jejich kvalitativní náplň. Jsou slučovány finanční prostředky jednotlivých zemědělských podniků a přistupuje se ke společnému nákupu výrobních prostředků, např. žacích mlátiček, těžkých traktorů. Finanční prostředky se používají k výstavbě společných výrobních objektů, např. skladišť, bramboráren, sušáren obilí, píce aj.

Po počátečním živelném rozvoji jednoduchých forem spolupráce a kooperace nastává hlavně po r. 1967 rozvoj nových typů kooperace, jež jsou již řízeny okresním článkem řízení. Podněty pro další, rychlejší a systematický rozvoj kooperace daly hlavně závěry XII. a XIV. sjezdu KSC, které byly dále rozpracovány na sjezdech Jednotných zemědělských družstev. Nové formy kooperace vycházejí z ověřených forem prosté kooperace; získané zkušenosti jsou dále prohlubovány a umožňují tak rozvinout v optimální míře specializaci zemědělských podniků.

Převážná většina kooperací se uskutečňuje ve sféře služeb, a to proto, že jde o typ kooperace, která není tak náročná na vynakládání investičních prostředků, na potřebu pracovních sil a organizaci práce. Z hlediska výrobních a právních vztahů nevzniká nová, samostatná právní jednotka; podniky si zachovávají svůj status a jeden z podniků je pověřen jako provozovatel kooperace. Z různých typů je možno uvést mezipodnikové kooperace, založené na společně pořizované a využívané technice v rostlinné výrobě, na vytváření komplexních technických a technologických linek ke společnému provádění náročných prací v rostlinné výrobě, jako je např. sklizeň obilí, brambor, cukrovky, píce, rozvoz a rozmetání chlévské mrvy, orba apod.

Do této formy kooperace vstupují družstevní i státní zemědělské podniky a vytvářejí tak kooperační seskupení s přesně vymezeným operačním prostorem. K využívání základních a oběžných prostředků uvolňují jednotlivé zúčastněné podniky své pracovníky, a to buď krátkodobě, nebo i celoročně, přičemž jejich příslušnost k mateřskému podniku zůstává zachována. Provozovatel kooperace soustřeďuje veškerou evidenci o kooperaci a také koncem roku rozúčtuje náklady na jednotlivé podniky podle předem stanoveného klíče. Veškeré zásady o provádění kooperace a vzájemné vztahy mezi kooperujícími podniky jsou zakotveny v kooperační smlouvě, která je pro zúčastněné podniky závazná a schvaluje ji

okresní zemědělská správa. O konkrétním nasazení výrobních prostředků a o problémech činnosti rozhoduje kooperační rada.

Náročnější formou kooperace na úseku služeb jsou společné družstevní podniky pro specializované služby v rostlinné výrobě, jako jsou např. sušárny píce, bramborárny, linky na posklizňovou úpravu obilí, linky na třídění brambor a agrochemická centra aj. Při vzniku společného družstevního podniku vzniká nový kvalitativní prvek kooperace, nový hospodářský a právní celek, který má specifické výrobní a ekonomické vztahy k zakládajícím podnikům. Společný družstevní podnik je začleněn do soustavy plánování a řízení jako samostatný právní subjekt s konkrétními vztahy ke státnímu plánu a rozpočtu. Ve sféře zemědělské prvovýroby můžeme ještě sledovat různé typy mezipodnikových zařízení pro chov vepřů, mladého skotu, dojníc apod., které se budují zpravidla v působnosti 2—3 zemědělských podniků ap.

Základními partnery v kooperačních spojeních jsou zemědělské podniky, k nimž mohou podle typu kooperace přistoupit partneři z jiných oblastí národního hospodářství. Vedle zemědělských podniků se do kooperací — hlavně společných družstevních podniků — zapojuje celá řada podniků potravinářského a zpracovatelského průmyslu, např. mlékárny, cukrovary, konzervárny, mrazírny, podniky na zpracování masa, drůbežářské podniky i podniky krmivářského průmyslu.

Vznik této vertikální kooperace je umožněn především stupněm dělby práce, kdy řada činností dříve vlastních zemědělskému podniku, se postupně vyděluje a stává se součástí jiných odvětví. Tato odvětví jako podniky služeb a zpracovatelského průmyslu znovu vstupují do kooperace se zemědělskými závody. Takto organizovaná spolupráce by měla v každém případě umožnit dosažení vyšší intenzity, produktivity práce a tím i vyšší efektivnosti výroby, která je jedním z rozhodujících hledisek společného podnikání.

PREHLED VYVOJE RŮZNÝCH FOREM KOOPERACÍ NA VÝBĚROVÉM SOUBORU JZD V ČESKÝCH ZEMÍCH

Vzorek jednotných zemědělských družstev pro výzkum vývoje různých forem kooperace a spolupráce byl sestaven s ohledem na rovnoměrné teritoriální zastoupení všech oblastí v Českých zemích. V první fázi jsme sledovali všechny formy kooperace ve vybraném vzorku 16 okresů, z toho bylo 11 okresů českých a 5 moravských. V každém z určených krajů byly vybrány 2—3 okresy v závislosti na velikosti kraje. Třemi okresy jsou zastoupeny kraje Středočeský, Severočeský a Jihomoravský. Dalším hlediskem výběru bylo rovnoměrné zastoupení výrobních typů, oblastí příměstských, vnitrozemských a pohraničních s jejich specifickou problematikou. Celkem byl průzkum proveden na 81 JZD (tab. I).

Podle organizace a provádění kooperací v čase, můžeme vydělit zhruba tři odlišná období, která se od sebe vzájemně liší úrovní výrobních vztahů a výrobních sil.

V prvním období (1949—1957) probíhal proces kooperačního hnutí živelně, družstva byla příliš malá a měla málo prostředků a možností systematicky spolupracovat s okolními podniky. V této době se vyskytuje nárazová spolupráce v oblasti pracovních sil ke zvládnutí pracovních špiček. Důležitou roli mají místní národní výbory při organizování brigád z řad občanů, patronátní závody a školy. Jde tedy o jednorázovou spolupráci směrem do družstva. V tomto

I. Přehled vybraných okresů. — A survey of selected districts

Kraj	Okres	Počet JZD	Výrobní typ				Výměra JZD (v ha)			
			K	Ř	B	H	do 500	501 až 1000	1001 až 1500	nad 1501
Středo- český	K. Hora	6		5	1				5	1
	Praha-východ	4		4					4	
	Příbram	6			6			3	2	1
	celkem	16		9	7			3	11	2
Jiho- český	Č. Budějovice	5			5			2	3	
	Pelhřimov	4			4			3	1	
	celkem	9			9			5	4	
Západo- český	K. Vary	5			5		2		1	2
	Plzeň-jih	6		1	5		1		5	
	celkem	11		1	10		3		6	2
Severo- český	Jablonec	1			1			1		
	Liberec	3			3			3		
	Litoměřice	4		3	1			2		2
	celkem	8		3	5			6		2
Východo- český	Hradec Králové	6		6			1	4		1
	Ústí n. Orlicí	6			6		3	3		
	celkem	12		6	6		4	7		1
Jiho- moravský	Břeclav	6	6				1	3	2	
	Gottwaldov	6		2	4		1	3	2	
	Třebíč	1			1			1		
	celkem	13	6	2	5		2	7	4	
Severo- moravský	Olomouc	6		6			3	2	1	
	Opava	6		5	1			2	3	1
	celkem	12		11	1		3	4	4	1
Celkem		81	6	32	43	—	12	32	29	8

období některým družstvům účinně pomáhaly i státní statky, které v době žní poskytovaly kromě pracovních sil i traktory a samovazače. V zimním období pak družstva vypomáhala státním silnicím při protahování a posypu vozovek a státním lesům při přibližování dřeva. Tato spolupráce se praktikuje až do současné doby. V zimním období hledala družstva možnosti zaměstnat své pracovníky, zvláště ženy, v blízkých průmyslových závodech. Sporadicky se vyskytla kooperace v živočišné výrobě u družstev nížinných oblastí se zemědělskými podniky v pohraničí. Některá družstva měla smluvně zajištěny pastviny, na kterých se od jara do podzimu pásli mladý skot. Tento druh kooperace se však více rozvinul až ve druhém období.

V druhém období (1958–1967) byla dokončena kolektivizace a družstva nastoupila cestu slučování. Průměrná velikost družstev stoupla v r. 1961 na 420 ha a v r. 1967 již na 616 ha. Od r. 1959 do r. 1967 se snížil celkový počet jednotlivých zemědělských družstev v Českých zemích z 12 140 na 6463. Slučování družstev se projevilo jednak snížením jejich počtu, jednak změnou struktury podle velikosti, která umožňovala lépe využít mechanizačních prostředků a další specializaci závodů. Tento integrační proces probíhal individuálně podle místních podmínek. Nejčastěji byla nejsilnější první vlna slučování (1961–1962), ale proces slučování pokračoval i v dalších letech a větší intenzity nabyl právě v poslední době, kdy se řeší otázky celkového uspořádání zemědělské výroby v okrese v rámci kooperačních obvodů. Znovu se reviduje problém optimální velikosti zemědělského závodu v konkrétních podmínkách. Například v okrese Praha-východ bylo před začátkem slučovacího procesu v r. 1960 100 JZD a 6 státních statků, nyní existuje pouze 37 JZD a 4 státní statky. Průměrná výměra JZD v okrese je 763 ha zemědělské půdy. Obdobně v okrese Litoměřice poklesl počet JZD ze 117 na 53 s průměrnou výměrou 865 ha z. p., v okr. Hradec Králové ze 164 na 77, s průměrnou výměrou 808 ha z. p. V okrese Gottwaldov probíhal tento proces se zpožděním, počet družstev se snížil teprve v posledních dvou letech z 82 na 45 a počítá se ještě s dalším slučováním.

Zvláštním vývojem prošly typické pohraniční okresy, v našem vzorku zejména okr. Karlovy Vary a Liberec. V karlovarském okrese byl v r. 1960 vysoký počet JZD s průměrnou výměrou 150 ha z. p. Po sloučení okresů K. Vary a Toužim v r. 1960 došlo i ke slučování JZD, takže ve sloučeném okrese zbylo 98 JZD. Převážná část horších JZD přešla do státních statků. První etapa slučování na základě ekonomických kritérií i územních kritérií proběhla v tomto okrese pod vedením výrobní zemědělské správy v letech 1961–1962.

Výsledkem slučovacího procesu na Karlovarsku byl převážně přechod JZD do státních statků, takže státní sektor zcela převládl. Nyní tu existuje již jen 8 JZD, z toho s výměrou maximálně 600 ha 6 JZD, zbylá 2 JZD mají nad 1000 ha. V budoucnosti dojde jednak ještě k dalšímu slučování na výměry 1500 až 2000 ha a k přechodu menších JZD do státních statků a není nepravděpodobná i úplná likvidace družstevního sektoru jako je tomu na Tachovsku. V okrese Liberec obhospodařují státní statky dvě třetiny zemědělské půdy.

V posledním období dochází k silnému, systematickému rozvoji různých forem kooperace a spolupráce. Většina těchto kooperací se obvykle neuzavírala smluvně, ale dělala se na základě vzájemné dohody. Kooperace, zvláště v oblasti využití strojových investic, postupně přesahovaly rámec okresu a kraje a na jejich řízení a organizování se začaly podílet výrobní zemědělské správy a později okresní zemědělská sdružení. Některé typy kooperací se vyskytovaly běžně v každém okrese. Jde především o půjčování zemědělských strojů mezi jednotlivými JZD a ostatními podniky v rámci okresu i mimo něj. Organizuje

se vzájemná výpomoc žacími mlátičkami v době sklizně obilnin, kombajny na sklizeň brambor, řepy, kukuřice apod.

V našem vzorku byly zjištěny kooperační vztahy tohoto typu mezi okresy: Pelhřimov — Vyškov, Praha-východ — K. Vary, Cheb — České Budějovice, Hr. Králové — Českomoravská vrchovina, Třebíč — Znojmo, Nitra — Opava, Přerov — Hodonín. Do těchto kooperací se zapojovaly často i některé slovenské okresy; tedy vzájemně mezi sebou kooperují i oblasti od sebe značně vzdálené.

Velký rozmach znamenala kooperace v dopravě, do které se kromě traktorů ve stále větší míře zapojují i nákladní auta. Jde o dopravu zemědělskou i o dopravu poskytovanou pro nezemědělské účely. V této oblasti se začíná v poslední době objevovat nový kooperační prvek: provoz mechanizačních komplexních linek pro sklizeň siláže, sklizeň píce, rozvoz a rozmetání chlévské mrvy apod.

Některé formy kooperací jsou podmíněny výrobním typem a specializací v rámci okresu. Tak např. v řepářském výrobním typu s tradicemi ovocnářskými a zelinářskými v okresech Kutná Hora, Hradec Králové, Litoměřice a Břeclav se záhy uplatňovaly kooperace provozu společných skladů a prodeje ovoce a zeleniny.

Některé kooperace v tomto odvětví jsou již organizovány na bázi SDP (společný družstevní podnik — SDP Trávčice, okr. Litoměřice uvádí letos do provozu sušárnu ovoce a zeleniny, zn. Binder). Velmi známý a prosperující je SDP Jižní Morava, pro odbyt ovoce a zeleniny, založený již v r. 1966, s centrálním sídlem Velké Bílovice, okr. Břeclav, který sdružuje 11 JZD a k němuž náleží rozvětvená síť prodejen v kraji. Pro účastníky vykupuje jakékoliv množství ovoce a zeleniny za ceny o 10 % vyšší než státní nákup. Převážně je však tato forma založená na kooperaci většího počtu JZD s obchodními organizacemi — s krajským výkupním podnikem, n. p. Ovoce a zelenina Fruta, Mrazírny apod. I v kooperacích tohoto typu bývají často budována nákladná společná zařízení — např. JZD na Kutnohorsku budují ve spolupráci s n. p. Zelenina klimatizovaný sklad ovoce a zeleniny o kapacitě 600 vagónů. Obdobně na Břeclavsku postavilo 10 JZD společný sklad pro zeleninu s OZ Brno.

Naproti tomu podhorské pohraniční oblasti skýtají možnost pastvy zejména v okresech K. Vary, Jablonec, Liberec, Ústí n. Orlicí aj. Na Liberecku a Jablonecku existuje rozvinuté plemenářství v chovu skotu. Od r. 1965 existuje Sdružení chovatelů skotu Jablonecka, jehož provozovatelem je JZD Huť. Pastvu mladého skotu považují za jednu z forem technologie sklizně těžko přístupných luk a pastvin. Proto, jak jsme se již zmínili, je také pastva jednou z častých forem kooperace při odchovu mladého skotu z nížinných JZD v zemědělských závodech v horských a podhorských oblastech. Tato forma kooperace se datuje již od šedesátých let, někdy i dříve a má se dále rozvíjet, zejména v rámci okresu. Některá JZD z nížinných vnitrozemských okresů realizují pastevní odchov mladého skotu v zemědělských závodech s větším množstvím pastvin v jiné části okresu (např. v okresu Praha-východ — Říčansko). Zemědělské podniky zvláště v příměstských oblastech (Liberecko, Karlovarsko, Hradecko) kooperují úspěšně již řadu let s mlékárnami, s podniky veřejného stravování, mlýny a pekárny, škrobárnami a lihovary apod.

Dosti časté jsou v tomto odvětví meziokresní kooperace někdy i mezi zemědělskými závody velmi vzdálenými. Např. zemědělské závody na Hradecku navazovaly kooperační vztahy s oblastmi Krkonoš, Orlických hor, některé závody z Českobudějovicka realizovaly pastevní odchov na Šumavě, u okresu Praha-východ se vyskytovaly častější kooperace s JZD v Západočeském kraji. V tomto

okresu existuje po léta úspěšná kooperace odchovu jalovic mezi JZD Kolovraty a státním statkem Hanušovice v okresu Šumperk.

Vyšší formou kooperace a integrace jsou společné družstevní podniky, jejichž počátky se datují do let 1966, ale první pokusy lze sledovat již od šedesátých let. (Zookombinát v okresu K. Vary, společný podnik v okresu Kutná Hora.)

V českých krajích k 1. 7. 1972 vykazovalo činnost 156 SDP s celkovým počtem 9150 pracovníků; z JZD v nich pracovalo pouze 596 pracovníků. Základ členských podniků však tvoří opět JZD (92 %). Nejvíce SDP je v krajích Východočeském (45), Jihomoravském (41), a Severomoravském (24). Většina SDP se zabývá pouze jednou činností, postupně však vznikají SDP s více činnostmi, v některých případech jsou i celookresní SDP. Takových SDP bylo na území ČSR k 1. 7. 1972 celkem 35 a zabývaly se 110 činnostmi. Největší počet SDP s více činnostmi pracuje opět v krajích s nejsilnější činností kooperací a SDP vůbec.

Hlavní sféra vytváření společných podniků je zemědělská prvovýroba a to především výroba vajec a drůbeže a výroba vepřového masa, méně časté jsou velkokapacitní teletníky ve spojení s SDP. V našem vzorku se vyskytla i řada SDP ve sféře služeb, jako jsou např. sušárny píce, obilí, bramborárny, SDP pro skladování a odbyt ovoce a v jednom případě i SDP opravny zemědělských strojů, bytová družstva a ve sféře nezemědělské přidružené výroby cihelny a pískovny.

Jako příklad vertikální kooperace můžeme uvést spojení mezi zemědělskými podniky a některými cukrovary (Litoměřicko, Hradecko), kde kromě poradenské činnosti se snaží o zavedení nových technologických postupů při pěstování cukrové řepy; cukrovary z vlastních prostředků nakupují geneticky jednoklíčkové osivo nebo dovážejí výkonné mechanizační prostředky pro zlepšení přejímky cukrovky apod. Kromě této činnosti se významně podílejí při rozvíjení kooperací vztahů se zemědělskými podniky při budování sušáren řízků a zelené píce. O tento typ vertikální kooperace je mezi zemědělskými podniky, zvláště jednoduchými zemědělskými družstvy, velký zájem.

Společné družstevní podniky v živočišné výrobě pořízují vlastní stavby s příslušným vybavením, výkrmny prasat, drůbežárny, teletníky, zaměstnávají vlastní pracovníky, hospodaří s vlastním rozpočtem, jsou samostatnou právnickou osobou.

Členská JZD skládají členské podíly na výstavbu SDP, dodávají potřebný materiál — např. u prasat krmiva a potřebný počet selat. Členská JZD pobírají podíl na zisku úměrný podílu ve výrobě. Nejvyšším orgánem družstevního podniku je valné shromáždění, na které vysílá každý členský podnik svého zástupce a které schvaluje hospodářské plány podniku, provozní, organizační a pracovní řád podniku, schvaluje roční bilanci podniku, vyrovnání s členskými organizacemi, rozhoduje o rozdělení celkového hrubého důchodu a případných ztrát podniku, volí ze svého středu předsedu a odvolává jej, jmenuje vedoucího podniku, volí a odvolává členy revizní komise, rozhoduje o vyloučení členů, schvaluje jednotlivé etapy výstavby společných zařízení a rozhoduje o zrušení podniku.

V současné době existuje již v rámci téměř každého vybraného okresu SDP pro výrobu vepřového masa a SDP pro výrobu vajec, drůbežního masa s výjimkou okresů K. Vary, kde je výroba vajec i drůbežního masa sloučena v Zookombinátu; v okresu Praha-východ se nebudě zřizovat SDP pro výrobu vepřového masa, protože je rekreační oblastí hlavního města Prahy.

V některých oblastech se výhledově plánuje sloučení existujících SDP pro výrobu vajec a SDP pro výrobu vepřového masa v jediný podnik. Četné okresy plánují výhledově rozšířit podstatně kapacity SDP pro výrobu vepřového masa nebo pro výrobu vajec a drůbežního masa a soustředit v nich výhradně nebo aspoň převážně příslušnou výrobu v okresu.

Méně rozšířené jsou SDP v chovu skotu. Nejčastěji se vyskytují velkoka-pacitní teletníky — v 6 okresech. Také výstavba SDP v chovu skotu má být v budoucnosti napojena na síť kooperačních obvodů a seskupení. Např. v okresu Kutná Hora bude zřízeno celkem 14 kooperačních seskupení a vždy pro dvě seskupení je uvažován teletník pro 1500 ks. Další okresy plánují výstavbu výkrmn skotu formou SDP — např. v okresu Praha-východ bude vybudován SDP Polerady.

Tab. II souhrnně ukazuje výskyt různých forem kooperací a spolupráce ve vybraném souboru JZD. Největší počet kooperací se vyskytuje v oblasti služeb, kde na každé družstvo připadají více jak dvě formy kooperace; následují koope-race v živočišné výrobě s výskytem více než jedné kooperace na družstvo vy-bíraného souboru. Kooperace v rostlinné výrobě jsou teprve v počátečním stadiu, ale i jejich počet podstatně stoupne během několika let.

II. Četnost výskytu kooperací u souboru JZD v Českých zemích. — Frequency of the occurrence of co-operation forms in the set of co-operative farms in Bohemia and Moravia

Kraj	Počet JZD	Kooperace				
		rostlinná výroba	živočišná výroba	služby	činnost	
					nezemědělská, pomocná	společensko-zájmová
Středočeský	16	0,312	1,750	2,937	0,375	0,687
Jihočeský	9	0,111	1,888	2,888	0,444	0,555
Západočeský	11	0,363	1,363	2,181	0,181	0,636
Severočeský	8	0,625	1,375	2,500	0,500	0,500
Východočeský	12	0,499	1,499	3,166	0,500	0,416
Jihomoravský	13	0,461	1,769	2,999	0,538	1,000
Severomoravský	12	0,083	1,666	2,749	4,166	0,749

V současné době jsou již ve většině sledovaných okresů vypracovány vý-hledové studie plánu rozvoje zemědělské výroby v okresu a organizace kooperací. Byly stanoveny kooperační obvody, kooperační seskupení, a někde byl určen počet i příští rozmístění agrocenter. Počet agrocenter se obvykle kryje s počtem kooperačních obvodů. Terminologie je někdy ještě dosti neujasněná, zaměřují se pojmy kooperační obvod a kooperační seskupení. Okresy budou obvykle roz-děleny na 2—4 kooperační obvody, výjimkou je okres Č. Budějovice, který bude mít pět kooperačních obvodů a okres K. Vary s jediným kooperačním obvodem. Velikost kooperačních obvodů se pohybuje v rozmezí 20 000—40 000 ha z. p.

Kooperační obvody se dále rozčleňují do většího počtu kooperačních seskupení podle místních podmínek. Kooperační obvody v okresech vzorku mají 8 (Liberec), 16 (Třebíč) kooperačních seskupení atd.

Kooperační seskupení má být organizováno na základě dobrovolnosti, vzájemné ekonomické výhodnosti a rovnoprávnosti všech zúčastněných kooperujících podniků při zachování jejich ekonomické a právní samostatnosti. Při zakládání kooperačních seskupení mají být respektovány místní podmínky a výrobně územní princip, čímž se vysvětluje široká škála rozpětí velikosti jednotlivých kooperačních seskupení i v rámci okresů. Do kooperačních obvodů a seskupení jsou zapojeny kromě JZD též státní statky a jiné socialistické závody (semenářské statky, školní statky, šlechtitelské stanice). Někdy zapadá území státních statků do více kooperačních seskupení (Plzeňsko); na Liberecku, kde státní sektor obhospodaruje poměrně vysoké procento zemědělské půdy, jsou státní statky v kooperačních seskupeních od JZD odděleny.

V čele kooperačního seskupení stojí řídicí orgán — volená kooperační rada. Na organizaci kooperačních obvodů a seskupení bude napojena síť služeb — agrocentra, posklizňová úprava zemědělských produktů, společné podniky sušárenské a zemědělská stavební sdružení.

Důležitým přínosem pro bilanci JZD je přidružená výroba. Kooperace v této sféře vykazuje pestroutu paletu nejrůznějších vlastních podniků průmyslového zaměření, např. cihelen, lomů, pískoven, opraven zemědělských strojů, košíkářství, truhláren aj. podle místních podmínek. Velmi rozšířenou formou již od počátku šedesátých let je kooperace s průmyslovými podniky. JZD zapůjčují v době mimosezónní průmyslovým podnikům dopravní prostředky i pracovní síly pro stále a lepší využití.

Všeobecně rozšířená je spolupráce družstev s MNV ve sféře sociální a kulturní. Tento druh specifické, společensko-zájmové kooperace se začal rozvíjet až v šedesátých letech a svým rozsahem podstatně zasahoval a zasahuje do života v obci. JZD se účastnila při výstavbách kulturních a společenských domů, jeslí, školek, obchodů a zdravotnických středisek, při úpravách komunikací v obci a při budování inženýrských sítí. Neméně významnou je pomoc občanů družstevníkům při některých sklizňových pracích. Ve většině obcí vypisují MNV spolu s JZD různé soutěže na sklizeň sena z těžko přístupných ploch, např. soutěž o Zlatou kosu aj., v některých obcích občané ve smlouvě vykrmují býčky pro JZD (Liberecko, Litoměřicko) aj. Dále JZD ve spolupráci s MNV podporují činnost sportovních klubů, požárníků, a poskytují dopravní prostředky pro návštěvy kulturních programů, divadel, kin, apod. Touto činností se JZD staví do popředí kulturního a společenského života na vesnici.

XIV. sjezd KSČ rozhodl dosavadní vývoj zemědělství a stanovil cesty dalšího rozvoje zemědělské výroby, rozvoje koncentrace a specializace. Závěry sjezdu se staly i předmětem rozsáhlé diskuse VIII. sjezdu JZD, který rovněž položil velkou váhu na rozvoj různých forem kooperace mezi družstevními a státními zemědělskými podniky, podniky služeb a zpracovatelského průmyslu a to na základě dobrovolnosti, ekonomické výhodnosti a společenské efektivnosti při zachování právní a hospodářské samostatnosti podniku.

Velký důraz je v rezoluci VIII. sjezdu JZD kladen na kooperace, vytváření společných podniků a kooperačních seskupení, přičemž nesmíme zapomenout, že cílem není zavádět kooperace za každou cenu, ale zvyšovat zemědělskou výrobu a dále ji z hospodářňovat. Kooperace jsou jedním z prostředků, které umožňují tyto úkoly splnit.

Kromě toho kooperace zrychlují a prohlubují změny uvnitř socialistických výrobních vztahů. Dříve hospodářsky samostatné jednotné zemědělské družstvo s uzavřeným výrobním procesem se stále rychleji otevírá, řadu činností z podniku vyděluje a stává se tak závislejší na okolních družstvech, ostatních zemědělských závodech a na odvětvích, která zemědělskou výrobu předcházejí a která na ni navazují.

Socialistické družstevní vlastnictví se tak dostává ve vývoji všelidového vlastnictví do nové, vývojově vyšší etapy.

Literatura

- HRUŠKA J., KOLČAVA S., 1972, Zkušenosti s mezipodnikovými kooperacemi v zemědělství Jihomoravského kraje. Zem. ekon. 18, 4 : 289-296.
- Kolektiv, 1968, VII. celostátní sjezd jednotných zemědělských družstev. Praha.
- , 1970, Společné družstevní podniky. Závěr. zpráva VÚEZVŽ Praha.
- , 1971, Dlouhodobá koncepce rozvoje zemědělství a služeb v okrese Olomouc do roku 1975. Olomouc (cyklostyl).
- , 1971, Rozvoj zemědělství v okrese Hradec Králové v páté pětiletce. Hradec Králové (rotaprint).
- , 1971, Základní směry rozvoje zemědělské výroby do roku 1975–1980. OZS pro okresy Liberec a Jablonec n. Nis., Liberec (cyklostyl).
- , 1971, Základní směry rozvoje specializace a koncentrace výroby a jejich organizační formy v zemědělství a potravinářském průmyslu. Praha.
- , 1972, Metodika pro vypracování studie specializace, koncentrace a kooperace v zemědělství. Praha.
- , 1972, Vzorová studie specializace, koncentrace a kooperace zemědělské výroby okresu Plzeň-jih. Plzeň (cyklostyl).
- KUNC J., KURSKÝ L., PISKÁČEK V., 1972, Plánovitý rozvoj koncentrace, specializace a kooperace. Zem. ekon. 18, 4 : 247-260.
- KURSKÝ L., MAŠEK J., 1972, Společné zemědělské podniky. Zem. ekon. 18, 4 : 261-266.
- RUBÍK J., 1968, Integrace v československém zemědělství. Praha.
- TRÁVNÍČEK Z., 1972, Kooperace cesta ke zprůmyslnění zemědělství. Hosp. noviny 27 : 6.
- VITVAR B., ŠUBRT J., 1971, Předběžný návrh studie rozvoje rostlinné výroby v okrese Jablonec, díl I.–IV. Jablonec (cyklostyl).

Došlo dne 22. 8. 1972

Charakteristika různých forem kooperace v československém socialistickém zemědělství

Je sledován vývoj forem kooperací v československém socialistickém zemědělství v integračním procesu. V tomto procesu jsou rozlišena tři vývojová stadia: od kolektivizace do slučování JZD, kdy rozvoj kooperačního hnutí probíhal živelně, v malém rozsahu a v nerozvinutých formách; od sloučení JZD, které umožnilo lepší využití mechanizačních prostředků, další specializaci zemědělských závodů a tím i rozvoj počtu a forem kooperace. Poslední stadium probíhá od r. 1967 a vyznačuje se plánovitým řízením kooperačního hnutí v souvislosti s řešením celkového uspořádání zemědělské výroby v okrese v rámci kooperačních obvodů.

Jsou uvedeny výsledky konkrétního výzkumu forem kooperací, na vzorku 16 vybraných okresů v Českých zemích, zahrnující 81 JZD. V nich byl zkoumán vývoj jednotlivých forem kooperace s přihlédnutím k místním podmínkám např. specifčnost vývoje pohraničních okresů, výskyt určitých forem kooperace v jednotlivých výrobních typech a specializace určitých oblastí. Zvláštní pozornost je věnována i meziokresním kooperacím a těm kooperačním formám, které jsou nositeli dalšího vývoje: sdruženým družstevním podnikům, organizaci kooperačních obvodů a kooperačních seskupení v jednotlivých okresech.

Характеристика разных форм кооперации в чехословацком социалистическом сельском хозяйстве

Изучается развитие форм кооперации в чехословацком социалистическом сельском хозяйстве в интеграционном процессе. В этом процессе различаются три стадии развития: от коллективизации до объединения ЕСХК, когда развитие кооперативного движения происходило стихийно, в небольшом масштабе и в неразвитых формах; от объединения ЕСХК, позволившего лучше использовать средства механизации, дальнейшая специализация сельскохозяйственных предприятий, а, следовательно, и развитие количества и форм кооперации; последняя стадия протекает с 1967 года и отличается планомерным управлением кооперативным движением в связи с решением всей организации сельскохозяйственного производства в районе в рамках кооперативных округов.

Приводятся результаты конкретного исследования форм кооперации по образцу 16 избранных районов в Чехии, включающих 81 ЕСХК. В них изучалось развитие отдельных форм кооперации с учетом местных условий, например, специфика развития пограничных районов, появление определенных форм кооперации в отдельных производственных типах и специализация определенных областей. Особое внимание уделяется и межрайонным формам кооперации, а также тем формам, которые являются носителями дальнейшего развития. объединенным кооперативным предприятиям, организации кооперативных районов и кооперативных группировок в отдельных районах.

Characteristics of Various Forms of Co-Operation in Czechoslovak Socialist Agriculture

The paper deals with the development of the forms of co-operation in Czechoslovak socialist agriculture in the process of integration. This process has three stages of development: from collectivization to the merging of co-operative farms (the development of the co-operative movement was spontaneous, limited, assuming undeveloped forms); from the merging of co-op farms (this allowed for better use of mechanization and further specialization of farms, thus increasing the extent and improving the forms of co-operation); the last stage started in 1967 (its characteristic feature is the progress of the co-operative movement connected with the final solution of the problems of the general organization of agricultural production in the territorial district, within specially designed co-operation districts).

The results of an actual research of the forms of co-operation are shown on a sample of 16 selected districts in Bohemia and Moravia; the research covered 81 co-operative farms. The farms were studied as to the development of various forms of co-operation with special regard to local conditions — for instance the specificity of development in the districts along the state border, the occurrence of some forms of co-operation in different production regions and the specialization of whole areas. Special attention is focused also on co-operation between districts and on the co-operation forms that bear further development: joint co-operative enterprises, organization of special co-operation districts and co-operating associations in territorial districts.

Die Charakteristik verschiedener Kooperationsformen in der tschechoslowakischen sozialistischen Landwirtschaft

Die Entwicklung der Kooperationsformen in der tschechoslowakischen sozialistischen Landwirtschaft im Integrationsprozeß wird beobachtet. Während dieses Prozesses werden drei Entwicklungsstadien unterschieden: von der Kollektivierung bis zum Zusammenschluß von JZD (d. h. von Landwirtschaftlichen Einheitsgenossenschaften), wo die Entfaltung der Kooperationsbewegung willkürlich vor sich ging, u. zw. in geringem Umfang und in unentwickelten Formen; vom Zusammenschluß der JZD, der eine bessere Ausnutzung von Mechanisierungsmitteln, eine weitere Spezialisierung landwirtschaftlicher Betriebe und dadurch auch die Entwicklung der Anzahl und Formen der Kooperation ermöglichte; das letzte Stadium geht beginnend mit dem Jahre 1967 vor sich und zeichnet sich durch planmäßige Leitung der Ko-

operationsbewegung aus, im Zusammenhang mit der Lösung der gesamten Regelung der landwirtschaftlichen Produktion im Kreise, im Rahmen der Kooperationsdistrikte.

Ergebnisse der konkreten Forschung von Kooperationsformen an einem Muster von 16 ausgewählten Kreisen in Böhmischem Ländern, die 81 JZD umfassen, werden angeführt. Hier untersuchte man die Entwicklung von einzelnen Kooperationsformen mit Rücksicht auf die Ortsbedingungen, z. B. Spezifität der Entwicklung der Grenzkreise, Vorkommen von bestimmten Kooperationsformen innerhalb der einzelnen Anbaubieten und Spezialisierung von bestimmten Gebieten. Besondere Aufmerksamkeit wird auch den Kooperationen zwischen den Kreisen und denjenigen Kooperationsformen, die Träger der weiteren Entwicklung sind, gewidmet, u. zw.: den zusammengeschlossenen Genossenschaftsbetrieben, der Organisation von Kooperationsdistrikten und von Kooperations-Gruppierungen in den einzelnen Kreisen.

Adresa autorů:

Ing. Zdeněk Trávníček, ing. Jaroslava Honcová, prom. hist., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha 2, Mánesova 75
